

Жити і вчитися
демократії

Освіта для демократичного громадянства

2005 -
Європейський рік
громадянства через
освіту

COUNCIL OF EUROPE
РАДА ЄВРОПИ

**Бюро інформації
Ради Європи
в Україні**

**2005-й – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РІК
ГРОМАДЯНСТВА
ЧЕРЕЗ ОСВІТУ**

Київ 2005

Бюро інформації Ради Європи в Україні

Бюро інформації Ради Європи в Україні належить до мережі існуючих інформаційних бюро, які функціонують у столицях центрально- та східноєвропейських країн, що є членами Європи.

Бюро інформації Ради Європи допомагає у справі становлення й зміцнення демократичної системи в Україні та сприяє інтеграції України з країнами Європи через співробітництво з цією європейською організацією.

Місцезнаходження

Бюро інформації Ради Європи в Україні розташовано в центрі Києва – на вулиці Івана Франка, 24А.

Статус

Бюро є спеціалізованою незалежною установою.

Завдання

Допомога окремим особам і громадським організаціям у встановленні зв'язків з Радою Європи та одержанні інформації про її діяльність.

Участь і підтримка в реалізації програми співробітництва України з Радою Європи та інших відповідних проектів Ради Європи в Україні.

Переклад українською мовою, опублікування й розповсюдження текстів міжнародно-правових та інших відповідних документів Ради Європи, що становлять особливий інтерес.

Допомога в реалізації в Україні інформаційної стратегії Ради Європи, особливо для професійних кіл, які цікавляться діяльністю й заходами Ради Європи.

Матеріально-технічне забезпечення та інформаційна підтримка візитів і зустрічей представників Ради Європи, що відбуваються в Україні.

Участь від імені Секретаріату Ради Європи в заходах, які відбуваються в Україні та становлять інтерес для Ради Європи.

Обслуговування користувачів

Бюро інформації здійснює інформаційне обслуговування всіх верств населення, серед них і народних депутатів України, членів уряду, службовців міністерств і відомств, наукових працівників, студентів та приватних осіб. Матеріали фонду, що є в розпорядженні Бюро, надаються користувачам для роботи в читальному залі. Усі зацікавлені можуть зробити копії з матеріалів, що зберігаються в Бюро.

З 1996 року Бюро видає Бюлетень, в якому друкуються в перекладі конвенції, хартії, резолюції та рекомендації Комітету міністрів, Парламентської асамблеї та Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи.

Бюро працює з відвідувачами в робочі дні з 10 до 18-ї години

Адреса:

01030, м. Київ, вул. Івана Франка, 24А

Тел.: (380-44) 234-40-84, 234-37-78

Факс: (380-44) 234-40-84

E-mail: informkiev@coe.int

Веб-сторінка: <http://www.coe.kiev.ua>

2005-й – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РІК ГРОМАДЯНСТВА ЧЕРЕЗ ОСВІТУ

ЖИТИ І ВЧИТИСЯ ДЕМОКРАТІЇ

Комітет міністрів Ради Європи проголосив 2005 рік Європейським роком громадянства через освіту¹. Роблячи це, Рада Європи хоче підкреслити вирішальне значення освіти в справі розвитку громадянства та підвищення якості участі в житті демократичного суспільства. Останні вибори в більшості країн Європи засвідчили падіння інтересу та зменшення участі молоді в політичному й громадському житті. Організація року [громадянства] може допомогти молодим людям зрозуміти нагальну потребу брати участь у повсякденних справах, розвивати критичне мислення та навчить вести дискусії з позицій терпимості й раціональності. Комітет міністрів уже підтвердив свою відданість цьому, ухваливши рекомендацію Rec(2002) 12 „Про освіту з питань демократичного громадянства”. Мета Року – сприяти виконанню Рекомендації через впровадження політики та практики освіти з питань демократичного громадянства в навчальні програми держав-членів і заохочення ініціатив та партнерства в цих державах і між ними.

І. Історія

Рада Європи взялася за проблеми освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини в 1997 році. Перший проект освіти з питань демократичного громадянства було ініційовано на Другій зустрічі глав держав і урядів держав-членів Ради Європи.

Комітет міністрів ухвалив План освітньої роботи з питань демократичного громадянства в Будапешті 7 травня 1999 року. Цей план, що ґрунтується на правах та обов'язках громадян, став політичною основою діяльності Ради Європи в царині освіти з питань демократичного громадянства.

Перший етап проекту закінчився ухваленням резолюції на 20-й сесії Постійної конференції міністрів освіти держав-членів Ради Європи в Кракові (жовтень 2000).

---

¹ Далі – Рік. – Ред.

Другий етап розпочався у 2001 році. У рекомендації Rec(2002) 12 „Про освіту з питань демократичного громадянства” Комітет міністрів сформулював загальні керівні принципи, що визначають завдання, зміст і напрямки політики освіти з питань демократичного громадянства та її реформування.

В Європі було здійснено відповідне дослідження та складено систематичний опис політик щодо демократичного громадянства в державах-членах Ради Європи.

На 21-й сесії (Афіни, листопад 2003) міністри освіти, знову підтвердивши значення освіти в розв’язанні соціальних проблем, визначили такі пріоритети на майбутнє:

- далі співробітничати у сфері освіти з питань демократичного громадянства на базі основних принципів Ради Європи;
- удосконалювати заходи забезпечення якості цієї роботи, виходячи з завдань освіти з питань демократичного громадянства та враховуючи міжкультурний вимір,
- а також розробити показники якості й засоби самооцінювання та незалежного розвитку освітніх установ.

Другий етап проекту завершився конференцією (Софія, грудень 2004), на якій було проголошено Європейський рік громадянства через освіту.

II. Завдання року

Використовуючи гнучкі підходи до освітніх політик у державах-членах і допомагаючи їм здійснювати стабільну політику в царині освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини, Рада Європи сприяє здійсненню Рекомендації Rec(2000) 12. Рада підкреслює три основних завдання в цій сфері:

– збільшити обізнаність про те, як освіта може впливати на розвиток демократичного громадянства та участь [рядових громадян у політичному житті країни] і, відповідно, сприяти соціальному єднанню, міжкультурному розумінню, а також повазі різноманітності й прав людини;

– зробити освіту з питань демократичного громадянства першочерговим завданням у процесі ухвалення рішень у сфері освітньої політики та здійснювати послідовні реформи на всіх рівнях освітньої системи;

– забезпечити держави-члени законодавчими рамками та інструментами, що допоможуть їм підняти значення освіти в розвитку й сприянні демократичному громадянству.

III. Цільові групи

Рік розраховано, головним чином, на політиків у галузі освіти, практиків (керівництво шкіл та університетів, учителів всіх категорій, викладачі й керівники освітніх проектів) та фахівців, зокрема представників неурядових організацій (НУО), які працюють на ниві освіти з питань демократичного громадянства та з молоддю. Передбачається участь широкої громадськості, але в певних межах у кожній державі-члені.

IV. Найважливіші проблеми, які потребують особливої уваги протягом року:

- інноваційні практики демократичного керівництва освітніми закладами, зокрема участь учнів, батьків, учителів, органів місцевої влади в процесі ухвалення рішень;
- забезпечення якості освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини;
- впровадження нових та інноваційних результатів у викладання й вивчення проблем активного громадянства в перспективі навчання протягом життя;
- поліпшення зв'язків між освітніми закладами й поширення інформації про їхню освітню діяльність на європейському та національному рівнях за допомогою спеціальної веб-сторінки Року.

V. Внесок Ради Європи у справу проведення Року

Рада Європи, коли ініціювала цей Рік, мала на меті підкреслити вирішальне значення освіти в сприянні культурі демократії. Освіта з питань демократичного громадянства в усіх її формах допоможе розвитку громадянства та якості участі в житті демократичного суспільства. Рада Європи може забезпечити, наприклад:

- законодавчу допомогу державам-членам на ниві освіти з питань демократичного громадянства;

- допомогу державам-членам та відповідним НУО в проведенні навчальних семінарів для учителів/керівників проектів;
- обмін найліпшою практикою з питань саморозвитку й самооцінювання освітніх закладів.

VI. Партнери

Рік сприятиме розвитку ініціатив і партнерства, що, відповідно, забезпечить доступ до найліпшої практики та обміну знаннями, а також заохочуватиме співробітництво як у самій Раді Європи, так і між державами-членами та іншими учасниками та інституціями у світі, що, в кінцевому підсумку, сприятиме освіті з питань демократичного громадянства та освіті з прав людини.

Інші підрозділи Ради Європи також залучаються до планування й виконання програми Року. У його проведенні беруть участь: Парламентська асамблея, Конгрес місцевих і регіональних влад Європи, всі директорати Генерального директорату IV, що опікується питаннями освіти, культури, спадщини, молоді та спорту, Європейський центр світової незалежності й солідарності (Центр «Північ-Південь») і Генеральний директорат з прав людини.

VII. Методи роботи

Для планування, координації, моніторингу й оцінювання підсумків Року створено спеціальний комітет експертів, підзвітний безпосередньо Комітетові міністрів.

Рік організовано на децентралізованій основі, тому Рада Європи підтримує діяльність, що здійснюється в державах-членах. Вона забезпечує інструменти впровадження освіти з питань демократичного громадянства, а також навчальні матеріали. Відкрито спеціальну веб-сторінку Року.

Кожна країна працює за власною програмою, що відображає її конкретні інтереси й потреби. Держави-члени мають виняткову свободу відбору цільових груп і визначення

змісту, обсягу та інтенсивності зв'язків, підвищення рівня обізнаності й поширення інформації.

Координатори проекту й національні координуючі комітети Року є посередниками між Радою Європи й державами-членами.

ОСВІТА З ПИТАНЬ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА

Що таке освіта з питань демократичного громадянства?

Освіта з питань демократичного громадянства – це набір практик і видів діяльності, оволодівши якими молодь і дорослі зможуть брати активну участь у демократичному житті та здійснювати свої права та обов'язки.

Чому Рада Європи опікується цим питанням?

Проект освіти з питань демократичного громадянства ініціювали керівники держав і урядів держав-членів Ради Європи на Другій зустрічі, що відбулася 10–11 жовтня 1997 року. Освіта з питань демократичного громадянства стала пріоритетною справою для Ради Європи, оскільки це пов'язано з найважливішим завданням організації – зміцнювати плюралістичну демократію, права людини й верховенство права.

Освіта з питань демократичного громадянства охоплює, зокрема, освіту з прав людини, громадянську освіту, міжкультурну освіту та вивчення проблем миру. Тісно пов'язуються з ними ідеї демократизації та участі рядових громадян у політичному житті країни.

Яка мета освіти з питань демократичного громадянства?

- зміцнення демократичних суспільств через сприяння й збереження живої демократичної культури;
- створення почуття належності й відданості демократичному суспільству;
- підвищення обізнаності про основні спільні цінності й побудова на цій основі вільнішого, справедливішого, терпимішого європейського суспільства.

Хто учасники?

Головною особливістю проекту освіти з питань демократичного громадянства є такі його аспекти, як багатовимірність і постійність. Він призначений для всіх вікових і соціальних груп і спрямований, зокрема:

- на професійну освітню громаду (вчителів, учнів, батьків, директорів та ін.);
- на політиків і тих, хто ухвалює рішення;
- на асоціації й неурядові організації.

Хто керує проектом у Раді Європи?

Проектом освіти з питань демократичного громадянства керує Відділення освіти з питань громадянства та прав людини (Директорат з питань освіти) за участю інших підрозділів Ради Європи.

Під егідою Ради Європи створено також мережу координаторів проекту. До неї ввійшли представники, призначені державами-членами Ради Європи. Їхнім основним завданням є сприяння розвитку цієї освіти у своїх країнах і налагодження ділових зв'язків між Радою Європи та своїми країнами в цій сфері.

ПЛАН ПРОЕКТУ

Перший етап – 1997–2000 роки

Завдання:

- з'ясувати, які цінності й навички потрібні для того, щоб стати активним і відповідальним громадянином;
- визначити, як можна засвоїти ці знання й передати їх іншим.

Наприкінці I етапу проекту у вересні 2000 року треба досягти таких результатів:

- підвищити розуміння концепції освіти з питань демократичного громадянства, її практики й методів;

– проаналізувати стан розуміння концепції освіти з питань демократичного громадянства та сприяти організації веб-сторінок, присвячених питанням громадянства (місцеві проекти) в громадах і школах;

– підготувати різноманітні підручники й навчальні матеріали;

– створити широку мережу політиків, які ухвалюють рішення, експертів, практиків, членів НУО й усіляких міждержавних організацій.

Ці результати схвалили міністри освіти держав-членів Ради Європи на 20-й сесії Постійної конференції міністрів освіти у Кракові (жовтень 2000) в Резолюції, ухваленій за підсумками й висновками завершених проектів.

Другий етап – 2001–2004 роки

З метою впровадження результатів I етапу Року в політику й практику в програмі на 2001–2004 роки передбачено чотири *напрямки роботи*:

– формування політики освіти з питань демократичного громадянства;

– створення мереж;

– налагодження зв'язків та поширення інформації;

– підготовка до Європейського року громадянства через освіту, який відбудеться у 2005 році й відкриє нові перспективи для розвитку діяльності в галузі освіти з питань демократичного громадянства.

Досягнення

Підсумками II етапу проекту є:

формування політики: ухвалено рекомендацію Rec(2002) 12 Комітету міністрів державам-членам „Про освіту з питань демократичного громадянства”, яка закликає уряди зробити цю освіту пріоритетом освітніх політик і реформ;

[створення]мережі: Рада Європи підтримала створення загальноєвропейської мережі з комунікації й співробітництва, яка охоплює координаторів, призначених у державах-членах;

налагодження зв'язків і поширення інформації: Рада Європи:

- організувала кілька семінарів з підвищення обізнаності про освіту з питань демократичного громадянства та інформаційні зустрічі для різних груп населення;

- розпочала роботу з підвищення кваліфікації вчителів і підготувала посібники для них;

- здійснила вагомі дослідження, серед них „Загальноєвропейське вивчення політики з питань демократичного громадянства”.

Більш докладну інформацію можна знайти на веб-сайті www.coe.int/edc

2005-й – європейський рік громадянства через освіту

Європейський рік громадянства через освіту було проголошено в Софії (Болгарія) 13–14 грудня 2004 року. Рік завершить II етап проекту і стане трампліном для нових досягнень на ниві освіти з питань демократичного громадянства в Раді Європи та її державах-членах.

Завдання Року

Рада Європи намагається:

- привернути увагу до важливого значення освіти в справі сприяння громадянству, а також до потреби участі громадян у житті по-справжньому демократичного суспільства;

- заохочувати виконання рекомендації Res(2002) 12 Комітету міністрів державам-членам „Про освіту з питань демократичного громадянства”;

- поширювати результати II етапу проекту (2001–2004);

- забезпечити державам-членам можливість перебирати на себе керівництво проектом.

Таким чином Рік спрямовано, в першу чергу, на політиків, які ухвалюють рішення в освітній сфері, практиків та фахівців. Передбачається участь широкої громадськості, але в певних межах у кожній державі-члені.

Рік також дасть можливість поліпшити образ Ради Європи й продемонструвати її інновації й досвід у царині освіти. До того ж 2005 рік збігається з 50-ю річницею Європейської культурної конвенції.

Організація Року

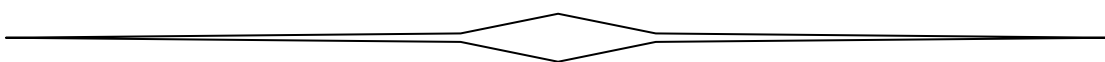
Рік буде організовано на децентралізованій основі, але Рада Європи підтримуватиме діяльність, що здійснюється в державах-членах. Вона забезпечує також інструменти й певні методичні матеріали для здійснення освітньої політики з питань демократичного громадянства.

Кожна країна випрацьовує свою програму, виходячи з конкретних інтересів і потреб. Держави-члени вільні визначати цільові групи й визначати зміст, обсяг та рівень комунікацій, розробляти програми з підвищення обізнаності про демократичне громадянство й діяльність з поширення інформації.

Пакет матеріалів про освіту з питань демократичного громадянства

Однією з ініціатив Ради Європи, спрямованої на відзначення Європейського року громадянства, є поширення пакета матеріалів, присвячених Року.

Цей пакет є практичним засобом, який може бути корисним освітянам. Він охоплює кілька матеріалів і документів, призначених для політиків у сфері освіти і практиків як з офіційного, так і неформального секторів.

РАДА ЄВРОПИ

КОМІТЕТ МІНІСТРІВ

РЕКОМЕНДАЦІЯ RES(2002) 12

ПРО ОСВІТУ З ПИТАНЬ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА

(Ухвалено 16 жовтня 2002 року на 812-му засіданні заступників міністрів)

Комітет міністрів відповідно до пункту *b* статті 15 Статуту Ради Європи,

беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами і що цієї мети можна досягти, зокрема, спільними діями в царині культури,

пам'ятаючи Європейську культурну конвенцію, підписану в Парижі 19 грудня 1954 року,

згадуючи, що головна мета Конвенції про захист прав і основних свобод людини, а також інших документів Ради Європи та ООН – гарантувати людям можливість здійснювати свої невід'ємні права в демократичному суспільстві,

згадуючи Другу зустріч глав держав і урядів держав-членів Ради Європи (Страсбург, 10–11 жовтня 1997), на якій було висловлено „бажання розвивати освіту з питань демократичного громадянства, що ґрунтується на правах і обов'язках громадян, та сприяти участі молоді в житті громадянського суспільства” і ухвалено рішення ініціювати план освітньої роботи з питань демократичного громадянства,

згадуючи ухвалення Комітетом міністрів у Будапешті (1999) під час офіційного святкування 50-ї річниці Ради Європи Декларації та програми освіти з питань демократичного

громадянства, що ґрунтується на правах і обов'язках громадян, присвячених цій річниці,

стурбований зростаючим рівнем політичної й громадян-ської байдужості та браком довіри до демократичних інститутів, а також зростаючою кількістю випадків корупції, расизму, ксенофобії, войовничого націоналізму, нетерпимості до меншин, дискримінації й соціального виключення, що є найбільшою загрозою для безпеки, стабільності й розвитку демократичних суспільств,

зацікавлений захищати права громадян, робити їх свідомими щодо їхніх обов'язків та зміцнювати демократичне суспільство,

усвідомлюючи обов'язок сучасного й майбутнього поколінь підтримувати й захищати демократичне суспільство і значення освіти в сприянні активній участі кожної людини в політичному, громадянському, соціальному та культурному житті,

звернувши увагу на висновки 20-ї сесії Постійної конференції міністрів освіти Європи (Краків, 2000), під час якої міністри схвалили підсумки й висновки Проекту освіти з питань демократичного громадянства, ініційованого на їхній 19-й сесії (Кристіансанд, 1997),

звертаючи увагу на те, що на 20-й сесії міністри висловили побажання, щоб Комітет міністрів підготував рекомендацію, яка ґрунтувалася б на висновках цього проекту,

враховуючи підсумки й висновки проекту, доповідь підсумкової конференції (Страсбург, вересень 2000) та проект керівних принципів освіти з питань демократичного громадянства, які ґрунтуються на них,

беручи до уваги виняткове значення освіти з питань демократичного громадянства в освітніх реформах, що відбуваються нині в багатьох державах-членах, а також у міжнародному

співробітництві задля підтримання миру й стабільності в деяких країнах або регіонах Європи,

1) підтверджує, що:

– освіта з питань демократичного громадянства є вирішальним чинником розв'язання першочергового завдання Ради Європи у сприянні вільному терпимому й справедливому суспільству;

– вона разом з іншою діяльністю Ради Європи є внеском до справи захисту цінностей і принципів свободи, плюралізму, прав людини й верховенства права, які є підґрунтям демократії;

2) проголошує, що:

– освіту з питань демократичного громадянства слід розглядати як таку, що охоплює будь-яку офіційну, неофіційну або неформальну освітню діяльність (і освітню діяльність сім'ї також) дає особі можливість бути протягом життя активним і відповідальним громадянином, який поважає права інших;

– освіта з питань демократичного громадянства є чинником соціального єднання, взаєморозуміння, між культурного й міжрелігійного діалогу та солідарності; вона сприяє заохоченню принципів рівноправності між чоловіками й жінками, а також встановленню гармонійних і мирних стосунків між людьми й народами, захисту й розвитку демократичного суспільства та культури;

– освіта з питань демократичного громадянства в найширшому розумінні має стати осердям реформ та впровадження освітніх політик;

– освіта з питань демократичного громадянства є стимулом до інновацій у питаннях організації та управління всіма освітніми системами, а також підготовки навчальних розкладів і методичних матеріалів;

3) рекомендує урядам держав-членів, зважаючи на їхній конституційний лад, становище на національному й місцевому рівнях та освітні системи:

– зробити освіту з питань демократичного громадянства пріоритетним завданням під час формування політики та здійснення реформ;

– заохочувати й підтримувати ініціативи, що сприяють освіті з питань демократичного громадянства в державах-членах та у відносинах між ними;

– брати активну участь у підготовці й проведенні Європейського року громадянства через освіту, який є важливим засобом розвитку й збереження демократичної культури на європейському рівні та сприяння їй;

– керуватися в поточних і майбутніх освітніх реформах принципами, викладеними в Додатку до цієї Рекомендації;

– довести цю Рекомендацію й довідкові матеріали, на яких вона ґрунтується, до відома відповідних державних і приватних органів, зацікавлених країн за допомогою належних національних процедур;

4) просить Генерального секретаря Ради Європи і держави, які є Сторонами Європейської культурної конвенції, але не є членами Ради Європи, звернути увагу на цю Рекомендацію.

ДОДАТОК ДО РЕКОМЕНДАЦІЇ RES(2002) 12

1. Керівні принципи освітньої політики з питань демократичного громадянства і реформ

Формування й здійснення освітньої політики з питань демократичного громадянства слід розглядати з погляду неперервної освіти і враховувати:

– усі складові й рівні освітньої системи, а саме: початкову, загальну, професійну середню, вищу (університетську й неуніверситетську) [освіту] та освіту дорослих;

– усі інструменти, заклади та організації неформальної освіти;

– усі можливості неформального внеску до освіти з питань демократичного громадянства з боку соціальних інститутів, зокрема сім'ї, а також організацій, структур і форуму громадянського суспільства, серед чийх завдань можуть бути підготовка та освіта (навіть якщо це не є їхнім пріоритетним завданням).

З метою забезпечити освіті з питань демократичного громадянства можливість допомагати зміцнювати соціальне єднання й розвивати демократичну культуру було б корисно:

– залучити всіх державних і приватних, офіційних і неурядових, професійних і добровільних учасників до формування, впровадження й здійснення освітньої політики з питань демократичного громадянства. Наприклад, таке партнерство може набувати форми дорадчого й консультативного органу, який допомагає уповноваженому органу влади здійснювати таку політику;

– забезпечити, щоб уже на етапі формування політики можна було проводити наукову експертизу і оцінювання підсумків, досягнень та труднощів освітньої політики;

– забезпечити цю роботу достатніми ресурсами, що відповідають поставленій меті, завдяки мобілізації відповідних ресурсів, встановленню співробітництва й партнерства між учасниками, а також раціональному використанню технічних засобів.

Згідно з цією Рекомендацією освіта з питань демократичного громадянства розглядається як чинник, що сприяє встановленню відносин довіри й стабільності в Європі поза

межами держав-членів. Відповідно, європейський вимір має стати складовою, а також джерелом натхнення під час формування цієї політики.

Враховуючи це, [Комітет міністрів Ради Європи] рекомендує, щоб:

– внесок кожної держави до обговорення проблем освіти з питань демократичного громадянства на європейському й міжнародному рівнях супроводжувався заснуванням чи зміцненням європейських мереж практиків, науковців, експериментальних центрів розвитку освіти з питань демократичного громадянства (сайти з громадянства), освітніх та інформаційних центрів, а також дослідницьких закладів і закладів, що оцінюють роботи;

– в окремих державах було вжито заходів, спрямованих на їх [держав] залучення до майбутньої роботи Ради Європи в цій сфері, зокрема з огляду на участь в європейських кампаніях і проектах.

2. Завдання і зміст освіти з питань демократичного громадянства

Освіта з питань демократичного громадянства, як це визначено в цій рекомендації, охоплює кілька спеціальних дисциплін та окремих чи міждисциплінарних сфер вивчення, а також [освітні] заклади в державах-членах, залежно від існуючих традиційних підходів до цієї галузі.

Наприклад, ця освіта може охоплювати громадянську й політичну освіту та освіту з прав людини. Всі вони роблять свій внесок до освіти з питань демократичного громадянства, але не охоплюють її повністю.

Щоб виконати основні завдання освіти з питань демократичного громадянства, треба вжити таких заходів:

– заохочувати багатодисциплінарні підходи й діяльність, що поєднують громадянську й політичну освіту з вивченням

історії, філософії, релігії, мов, соціальних наук та всіх дисциплін, які містять етичні, політичні, соціальні, культурні чи філософські аспекти або в рамках їхнього реального змісту, або з погляду вибору чи їхніх наслідків для демократичного суспільства;

– поєднувати здобуття знань, формування позицій та набуття навичок з визначенням пріоритетності того, що відображає основні цінності Ради Європи, зокрема прав людини й верховенства права;

– приділяти особливу увагу формуванню позицій, потрібних для життя в багатокультурних суспільствах, у яких поважають різноманітність і стурбовані станом суспільства, яке зазнає швидких та часто непередбачуваних змін;

– з цією метою було б доцільно застосовувати освітні підходи й навчальні методи, спрямовані на вивчення того, як жити разом у демократичному суспільстві, вміти долати войовничий націоналізм, расизм і нетерпимість, а також викорінювати насильство й екстремізм у думках та поведінці. Досягненню цієї мети сприятиме здобуття таких найважливіших знань того, як:

- розв'язувати конфлікти ненасильницьким способом;
- вести дискусію на захист своєї думки;
- прислухатися, розуміти і тлумачити доводи інших людей;
- визнавати та приймати різноманітність;
- робити вибір, розглядати альтернативи й аналізувати їх з етичного погляду;
- разом виконувати спільні обов'язки;
- встановлювати конструктивні, неагресивні відносини з іншими;
- розвивати критичний підхід до інформації, способів думання, до філософських, релігійних, соціальних, політичних та культурних концепцій, залишаючись при цьому відданим основним цінностям і принципам Ради Європи.

3. Методи освіти з питань демократичного громадянства

Знання, ставлення, цінності й найважливіші вміння, про які йшлося вище, не можна правильно та ефективно опанувати без звернення до освітніх методів і підходів, а також без існування демократичного середовища.

Цей процес потрібно заохочувати:

- через активну участь учнів, студентів, викладацького складу та батьків у демократичному управлінні відповідним навчальним закладом, зокрема освітньою установою;
- через сприяння духу демократії в освітніх методах і взаємозв'язкам, що встановлюються під час навчання;
- через сприяння методам, орієнтованим на того, хто навчається, і педагогічним проектам, що ґрунтуються на спільній колективній меті та здійснюються разом, незалежно від того, чи такі проекти висуває клас, школа, місцева, регіональна, національна, європейська або міжнародна спільнота чи різноманітні організації громадянського суспільства, які опікуються освітою з питань демократичного громадянства (неурядові установи, підприємства, професійні організації);
- через сприяння дослідженням, індивідуальному навчанню та ініціативі;
- через формування освітніх підходів, що тісно пов'язують теорію з практикою;
- через залучення тих, хто навчається, до індивідуального й колективного оцінювання навчання, зокрема в рамках зазначених вище педагогічних проектів;
- через заохочення обмінів, зустрічей і партнерства між учнями, студентами та вчителями з навчальних закладів з метою поліпшення міжособистісного взаєморозуміння;
- через сприяння та вдосконалення підходів і методів освіти, а також діяльності з поліпшення обізнаності в усьому суспільстві, зокрема серед учнів і студентів, які схильні до терпимості й поваги до культурної та релігійної різноманітності;
- через зближення офіційної, неофіційної й неформальної освіти;

– через встановлення громадянського партнерства між школою й сім'єю, громадою, працею та ЗМІ.

4. Фахова й дальша підготовка вчителів і тренерів учителів

Кожна освітня ініціатива потребує фахової й дальшої постійної підготовки вчителів і тренерів [учителів для вчителів]. Виконання специфічних завдань освіти з питань демократичного громадянства передбачає активне залучення учасників (учителів, тренерів, радників, посередників та ін.), а також широке коло різноманітних ролей та функцій, що залежать від того, де саме здійснюється діяльність – в офіційній чи неофіційній системах або в неформальних рамках.

Не забуваючи про особливості цих різних ролей та функцій, потрібно, по-перше, забезпечити джерела й методи, що дадуть можливість усім учасникам:

- зрозуміти політичний, правовий, соціальний та культурний виміри громадянства;
- опанувати найважливіші вміння, про які йшлося вище;
- навчитися працювати в міждисциплінарному середовищі та освітніх командах;
- опанувати проект і міжкультурну педагогіку, а також методи оцінювання, що конкретно стосуються освіти з питань демократичного громадянства;
- опанувати вміння встановлювати потрібні зв'язки з соціальним середовищем, в якому працює освітня установа;
- розуміти потребу підвищувати кваліфікацію.

Для опанування всіх цих знань та вмінь, було б доцільно:

- скласти конкретну навчальну програму освіти з питань демократичного громадянства в рамках створення чи реформування системи фахової підготовки й підвищення кваліфікації вчителів;
- передбачити підвищення обізнаності про принципи, завдання й методи освіти з питань демократичного громадянства, як це викладено в даній рекомендації, в програмах фахової

підготовки й підвищення кваліфікації вчителів усіх предметів та дисциплін;

- забезпечити потрібні навчальні методичні матеріали, зокрема в державних навчальних педагогічних закладах;

- заохочувати розвиток методичних і освітніх джерел, а також дорадчих центрів, доступних для всіх учасників освіти з питань демократичного громадянства;

- забезпечити визнання ролі й статусу учасників, які працюють у неформальному й неофіційному контекстах.

5. Значення ЗМІ й нових інформаційних технологій

ЗМІ й нові інформаційні технології є життєво важливими складовими сучасного суспільства. Вони є також могутніми освітніми інструментами, чий потенціал ще повністю не використано або зовсім не використовувався.

Щодо освіти з питань демократичного громадянства, то потрібно:

- розвивати освіту з питань ЗМІ та освіту з нових інформаційних технологій;

- керуватися рекомендаціями, що містяться в Декларації про європейську політику з нових інформаційних технологій, схваленій Комітетом міністрів на його 104-й сесії (Будапешт, травень 1999), зокрема в питаннях забезпечення доступу до цих технологій та їх опанування, а також захисту прав і свобод;

- заохочувати освітні експерименти та інновації на основі нових інформаційних технологій, зокрема у сферах, пов'язаних з освітою з питань демократичного громадянства;

- допомагати ЗМІ робити внесок в освіту з питань демократичного громадянства.

**СТАРТОВА КОНФЕРЕНЦІЯ,
ПРИСВЯЧЕНА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РОКУ ГРОМАДЯНСТВА
ЧЕРЕЗ ОСВІТУ (2005)**

Конференція відбулася 13–14 грудня 2004 року в Софії на запрошення органів влади Болгарії.

Рада Європи вирішила проголосити 2005 рік Європейським роком громадянства через освіту з метою привернути увагу до вирішального значення освіти в розвитку активного громадянства, демократичної культури та соціального єднання, а також підкреслити, що всі види освіти в перспективі навчання протягом усього життя в системах офіційної, неофіційної, фахової чи неперервної освіти сприяють цій меті.

На конференції представники держав-членів Ради Європи, а також європейських урядових і неурядових організацій обговорили план проведення Року. Вони поділилися досвідом і здобутками, схвалили концепцію Року, а також поінформували один одного про діяльність, спрямовану на вироблення загальної політики й практики громадянства та освіти з прав людини в системах офіційної й неофіційної освіти, підвищення обізнаності й на розвиток мереж на всіх рівнях. Учасники конференції зупинилися на кількох проблемах та пріоритетах.

Вони знову підтвердили визначальне значення освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини в розвитку демократичної культури, що ґрунтується на правах людини, демократії та верховенстві права. Вони нагадали, що це вже було сформульовано в кількох документах, наприклад, у Декларації Другої зустрічі глав держав і урядів держав-членів Ради Європи (жовтень 1997), у Декларації про освіту з питань демократичного громадянства та в програмі цієї освіти, які Комітет міністрів ухвалив у Будапешті в травні 1999 року, в Рекомендації Rec(2002) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам та в Декларації 21-ї сесії Постійної конференції міністрів освіти Європи (Афіни, 10–12 листопада 2003).

Учасники підкреслили, що демократія може функціонувати тільки, якщо громадяни добре поінформовані, володіють аналітичними навичками та вмінням застосовувати здобуті знання в реальному контексті й поділяти демократичні цінності. Освіта є незамінною у справі заохочення цінностей та формування широких знань і нових умінь, потрібних для життя в сучасному складному суспільстві.

Учасники визнали, що однією з основних проблем освіти в сучасній Європі є керування різноманітністю в рамках прав людини. Європейські суспільства багатокультурні. Іноді рух і мобільність населення спричиняють напруження, конфлікти та призводять до соціального виключення. Але слід зазначити, що це зовсім не створює нової ситуації, а просто зміцнює тенденції, що давно існували в європейській історії й мають до того ж багато позитивних аспектів. Освітня діяльність має враховувати культурну й соціальну різноманітність учнів, заохочувати міжкультурне навчання та соціальну реадaptaцію. Громадянство в Європі має спиратися на такі цінності, як взаєморозуміння, міжкультурний і міжрелігійний діалог, солідарність, рівність жінок і чоловіків, гармонійні відносини між людьми й народами, і між усіма учасниками на низовому рівні також. Учасники впевнені, що освіта з питань демократичного громадянства та освіта з прав людини корисні в справі заохочення й розвитку таких цінностей серед європейців різного походження.

Учасники вітають підсумки Урочистої конференції, присвяченої 50-й річниці Європейської культурної конвенції (Вроцлав, 9–10 грудня 2004), зокрема стратегічну спрямованість акції „Європейська ідентичність і демократичне громадянство”, про яку згадується в Декларації і яку ухвалили з цієї нагоди міністри культури, освіти, з питань молоді та спорту. Учасники підтримали позицію міністрів стосовно того, що Рада Європи має зміцнювати своє значення як керівної організації, що розробляє політику формування в людей знань, умінь та позицій, потрібних для життя в демократичних суспільствах. Крім того, другою основною проблемою освіти в Європі та для Європи є озброєння молоді новими знаннями, які готували б її до життя в умовах

демократії в контексті, що значно відрізняється від того, з яким вони стикалися раніше. Європейці сьогодні мають навчитися діяти протягом життя як поінформовані, активні й відповідальні громадяни, які поважають права інших. Відповідно, учасники запропонували, щоб вивчення демократії та вміння жити в умовах демократії стали б одним з основних пріоритетів Ради Європи на майбутні роки.

Учасники зазначили, що Третя зустріч глав держав і урядів держав-членів Ради Європи (Варшава, 16–17 травня 2005) має визнати головне значення освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини для розвитку громадянства в Європі, що ґрунтується на цінностях прав людини й демократії, правах і обов'язках, а також зобов'яже Раду Європу зробити цю діяльність пріоритетною.

Учасники належно врахували останні ухвали Комітету міністрів Ради Європи про її боротьбу з тероризмом, зокрема бажання Комітету міністрів посилити цю діяльність у рамках Європейського року громадянства через освіту. Учасники підкреслили, що треба вжити всіх зусиль задля запобігання насильницькій поведінці та, зокрема, того, щоб жодна освітня установа не стала розсадником тероризму. Треба збільшувати обізнаність про загрозу терористичної діяльності для суспільства. Учасники ще раз підкреслили, що освіта з питань демократичного громадянства та освіта з прав людини на всіх рівнях – дуже ефективні засоби запобігання терористичній діяльності в довгостроковій перспективі.

Учасники відзначили, що одним з основних завдань Європейського року громадянства через освіту є те, щоб демократії вчилися протягом усього життя; це має бути не простою передачею знань, а практикою демократії завдяки активному політичному й соціальному залученню, участі в ухваленні рішень, поінформованому обговоренні, в пошуку способів мирного вирішення суперечливих питань.

Учасники вітають інтерес до Року й підтримку, висловлену великою кількістю європейських та міжнародних урядових

організацій/органів, а також неурядових організацій, що були присутні на конференції. Вони переконані, що Європейський рік громадянства через освіту виграє від співробітництва з цими організаціями, а також від ініціатив на низовому рівні. Зокрема, учасники вітають розвиток мереж і зв'язків викладачів, які працюють у рамках освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини.

Учасники схвалюють усякі ініціативи та акції, представлені на Стартовій конференції, проведені з метою виконання завдань Року на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому) у державах-членах, а також у Раді Європи.

Учасники вітають План дій Року. Вони відзначають, що цей план не є догмою та що він може змінюватися протягом Року. Вони вважають, що план радше є основою для оцінювання результатів/успіху Року. Таке оцінювання допоможе вирішити, чи варто й далі вести розпочату роботу. Учасники підкреслюють, що наступні акції можуть бути корисними для успішного проведення Року та його продовження по завершенні 2005 року.

Розвиток засобів та участь в інноваційній практиці

Поширення й використання засобів і документів, що передаються в розпорядження держав-членів Ради Європи, наприклад пакета матеріалів з освіти з питань демократичного громадянства, видань Директорату з питань молоді та спорту „Компас” і „Т-Kit”», переглянутої хартії Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи „Про участь молоді в місцевому й регіональному житті” та хартії „Школи без насильства”, може значно допомогти в успішному здійсненні завдань Року. Держави-члени можуть використовувати ці документи як довідкові. Їх можна адаптувати до потреб держав-членів і передати для застосування політикам, тренерам учителів та освітнім закладам. Використовуючи ці матеріали, можна точніше визначити потреби учасників освіти з питань демократичного громадянства й освіти з прав людини, відповісти на них та підготувати після закінчення Року нові й цікавіші практичні матеріали. Учасники підкреслили, що пакет матеріалів про освіту

з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини не слід розглядати як закінчений, за потреби його можна доповнювати іншими матеріалами й документами.

Бажано, щоб урядові й неурядові організації в державах-членах зробили все можливе для поширення інноваційної практики освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини як на двосторонній основі на всіх рівнях, так і за допомогою Ради Європи. Учасники закликають осіб, відповідальних за проведення Року в державах-членах, активно користуватися веб-сторінкою Року в Раді Європи, оскільки це сприятиме поширенню інформації та обміну найліпшою практикою.

Формування рамок та механізмів майбутнього європейського співробітництва у сфері вивчення демократії

Рік має стати важливим кроком у стабільному процесі, який, як вважають міністри, триватиме й по закінченні 2005 року, тому треба скористатися можливістю та організувати й належно запуснути цей процес. Крім того, у Вроцлавській декларації міністри освіти, культури, з питань молоді та спорту зазначили, що „використовуючи відповідні конвенційні механізми, слід передбачити вироблення європейських стандартів, а також використовувати можливості європейського співробітництва для підготовки кадрів, організувавши, наприклад, центр підвищення кваліфікації тренерів учителів”.

Сприяння міжінституційному співробітництву, багатодисциплінарності, загальному партнерству та мережам

Рада Європи вже вжила заходів для встановлення тісного співробітництва з великими міжнародними організаціями, звернувшись до них з проханням подати допомогу в проведенні Року та організувати спільні проекти. Рік набуває ще більшої ваги, якщо згадати, що у 2005 році починається Декада ООН на тему освіти з питань стабільного розвитку, а також Всесвітня програма освіти з прав людини, щойно проголошена Генеральною асамблеєю ООН. Учасники вважають, що Рік є найваж-

ливішим європейським внеском до цих програм та що він збагатить ці глобальні ініціативи. До того ж співробітництво між усіма організаціями може сприяти стабільності дій у рамках Року.

Рік надає безпрецедентну можливість для заснування мереж партнерства й співробітництва в рамках освіти з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини на всіх рівнях – у державах-членах, Раді Європи, а також між Радою Європи та іншими інституціями/організаціями. Він може також допомогти визначити напрямки співпраці з сусідніми країнами в дусі сприяння діалогу й запобігання конфліктам через знання й розуміння несхожості цих країн.

РАДА ЄВРОПИ

ПАРЛАМЕНТСЬКА АСАМБЛЕЯ

РЕКОМЕНДАЦІЯ REC(1997) 1346

ПРО ОСВІТУ З ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Конвенція „Про захист прав і основних свобод людини”, ухвалена державами-членами Ради Європи майже п’ятдесят років тому, зробила важливий внесок у справу захисту громадян Європи від дій і рішень урядів, що заважали їм здійснювати їхні права в повному обсязі. Слід сподіватися, що ефективність такого захисту посилиться після набрання чинності протоколом № 11 Європейської конвенції з прав людини.

2. Інші конвенції Ради Європи також сприяли захисту прав людей в конкретних ситуаціях. У цьому контексті можна згадати Європейську соціальну хартію (1961), Європейську конвенцію про запобігання катуванням або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню (1987) і Рамкову конвенцію про захист національних меншин (1995).

3. Молодіжна кампанія Ради Європи проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості продемонструвала, що неповага прав людини та їх порушення є справою не лише урядової політики, а залежить також від позицій пересічних громадян у повсякденному житті.

4. На додаток, у кількох державах-членах Ради Європи все ще відчувається певний брак культури з питань прав людини й неспроможність зрозуміти справжнє значення прав людини та їхній вплив на повсякденне життя.

5. У цьому контексті Асамблея вітає рішення Генеральної асамблеї ООН 1994 року розпочати декаду освіти з питань прав людини в усьому світі для досягнення культури миру.

6. Асамблея постійно й наполегливо підкреслює, що ігнорування прав людини, а також інших груп чи культур лежить в основі негативного ставлення до людей, що належать до таких груп, як, наприклад, євреї, мусульмани, рома (цигани), іммігранти або представники національних меншин. Саме тому Асамблея виступає за освіту як один з найефективніших способів запобігання цим настроям.

7. У своїй рекомендації Res 1222 (1993) „Про боротьбу з расизмом, ксенофобією й нетерпимістю” Асамблея рекомендувала, наприклад, „терміново запровадити або посилити активну освітню й молодіжну політику, наголошуючи на боротьбі з настроями нетерпимості, расизму чи ксенофобії, приділивши при цьому спеціальну увагу освіті з питань прав людини та викладанню мов”.

8. Як зазначено в рекомендації Res 1283 (1996) „Про історію й вивчення історії в Європі”, Асамблея впевнена в тому, що викладання історії має навчити учнів ”цінувати культурну різноманітність. Слід розпізнавати стереотипи та

інші перекручення, що ґрунтуються на національних, расових, релігійних або інших забобонах”.

9. Асамблея знає про значну роботу, проведену Радою Європи на ниві освіти з питань прав людини й поліпшення обізнаності про ці права, а також освіти задля справжньої демократії, викладання історії, гендерної рівності та з суміжних питань. Треба також згадати про діяльність Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (*ECRI*) та проекти Ради з культурного співробітництва (*CDCC*) „Демократія, права людини, меншини: освітні й культурні аспекти” і „Освіта для демократичного громадянства”.

10. Проте Асамблея відчуває, що становище з правами людини в Європі все ще далеке від задовільного й що є реальна потреба в таких акціях Ради Європи в цій царині.

11. Отже, Асамблея рекомендує Комітетові міністрів закликати держави-члени:

i) переглянути програми – від початкової школи до університету – з метою:

a) вилучення елементів, що можуть сприяти створенню негативних стереотипів;

b) підкреслення позитивного в різних культурах і способах життя;

c) впровадження елементів, що сприяють терпимості й повазі до представників інших культур;

ii) ввести освіту з питань прав людини до всіх шкільних програм, починаючи з програм підготовки вчителів, зокрема підвищення їхньої кваліфікації, програм інститутів з вивчення права та з навчальних курсів для журналістів;

iii) ввести освіту з питань прав людини й терпимості до програм підготовки всіх службовців, які мають справу з громадськістю, наприклад, поліції, персоналу в'язниць та осіб, що працюють з біженцями й шукачами притулку;

iv) заохочувати політиків і представників ЗМІ публічно присягатися захищати права людини, окрім іншого, через виявлення й повне засудження заяв расистського, ксенофобічного або нетерпимого характеру.

12. Асамблея рекомендує далі Комітетові міністрів вважати освіту з питань прав людини пріоритетом міждержавної діяльності Ради Європи в майбутньому і, відповідно:

i) розпочати або проводити далі дослідження проявів расизму, ксенофобії, антисемітизму й нетерпимості, їхнього змісту і причин;

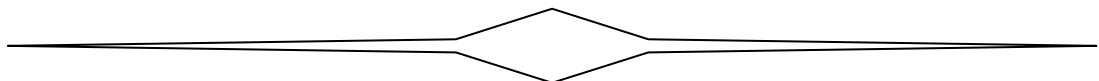
ii) заснувати і зробити доступною, наприклад, через інтернет, європейську базу даних освітніх матеріалів, що сприяють терпимості та міжетнічному взаєморозумінню, а також інформують з проблем і процедур захисту прав людини;

iii) сприяти дальшому внеску Конгресу місцевих і регіональних влад Європи та неурядових організацій у цей процес;

iv) рекомендувати Раді з культурного співробітництва, Європейській комісії проти расизму та нетерпимості, а також іншим уповноваженим органам Ради Європи проводити нагляд за національними політиками у справі освіти з питань прав людини та їх оцінювання задля виявлення прикладів позитивної практики;

v) координувати свою роботу в царині освіти з питань прав людини з роботою Європейського Союзу і ЮНЕСКО;

vi) постійно інформувати Парламентську асамблею про прогрес, досягнутий завдяки впровадженню цих рекомендацій.

РАДА ЄВРОПИ

Рада Європи – це міжурядова організація, заснована в 1949 році й розташована в Страсбурзі (Франція).

Вона об'єднує 46 держав-членів на всьому європейському континенті.

Вона приділяє увагу всім важливим питанням, які виникають у європейському суспільстві за винятком питань оборони. Це – права людини, правове співробітництво, соціальне єднання, охорона здоров'я, ЗМІ, культура і спадщина, довкілля, освіта і спорт.

Завданнями Ради Європи є:

- захист прав людини, плюралістичної демократії й верховенства права;
- сприяння усвідомленню й підтримання розвитку європейської культурної ідентичності й розмаїття;
- утвердження демократичної стабільності в Європі через підтримання політичних, законодавчих і конституційних реформ;
- розв'язання проблем, що існують у Європейському суспільстві, а саме: проблем дискримінації меншин, ксенофобії, нетерпимості, захисту довкілля, клонування людини, СНІДу, наркотиків, організованої злочинності тощо).

Детальнішу інформацію можна одержати на сайті Ради Європи www.coe.int

Бюро інформації Ради Європи в Україні
2005-й – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РІК ГРОМАДЯНСТВА
ЧЕРЕЗ ОСВІТУ
Київ 2005

Бюро інформації Ради Європи в Україні
01030, Київ, вул. Івана Франка, 24А
Тел.: 234-40-84, 234-37-78
Факс: (380-44) 234-40-84
Веб-сторінка: <http://www.coe.kiev.ua>

Відповідальна за випуск Т. В. Іваненко
Літредактор-коректор Н. Г. Несин

Підписано до друку 21.12.05. Формат 60x84/16. Друк офсетний. Папір
офсетний № 1. Гарнітура Таймс нью роман. Ум. друк. арк. 2.
Наклад 2000.

Надруковано в ТОВ „Центр ІТ”,
м. Київ, вул. Кіквідзе, 43.